

és mégis muszáj paradoxonára. Az emlékek töredékessége azzal is összefügg, hogy Vadoma nem képes elgondolni a jövőt, és ez meghatározza az időérzékelését, illetve ezen keresztül a könyv szerkezetét is. Sehová nem tart, csak valahonnan távolodik, Magyarország soha nem volt és nem is lesz célország a számára, csak véletlenszerű állomás egy sehova sem vezető úton. Ha nincs jövő, akkor a múlt sem tud egyenes vonallá rajzolódni. (*Fiatal Írók Szövetsége*)

GÁCS ANNA

A vers születései

SZABÓ T. ANNA: VAGYOK

Vagyok. Nemigen lehetett volna ennél pontosabb címet találni a Szabó T. Anna összegyűjtött és új verseit tartalmazó kötetnek. Szabó T. költészete ugyanis igencsak sajátos törvények szerint formálódik. Ahogyan a fűlszöveg fogalmaz: „Ez a költészet nem önmagába zárt, hanem dialogikus. Egyrészt sokszor szólítja meg önmagát és az olvasót, másrészt beszélget a magyar líratörténettel, az irodalmi hagyományokkal, korábbi alkotókkal és műveikkel.” Nem könnyű feladat tehát rajtakapni a nagy egészként működő párbeszédben azokat a részelemeket, amelyek a maguk állandó és határozott jelenlétével teszik olyanná ezt a költészetet, amilyen. Különös tekintettel arra, hogy ez a költészet a maga pimasz módján – a nyelv metaforikus szintű működtetésével – mintha még arra az alapvető kérdésre is képes lenne újabb és újabb választ adni, hogy mi a költészet.

Mert mi a költészet? Madárlépte hó? Nehézkedés? Fény? Esetleg rögzített mozgás? Vagy valami, ami elhagy? A további lehetőségek felsorolása helyett mindössze arra szeretnék rávilágítani, hogy a kérdésre a szerző minden egyes kötetcíme képes olyan tágan értelmezhető választ adni, amelyet aztán – szerencsés esetben – az adott kötetben egyre mélyebben körül is jár. Ezt figyelembe véve nyolc teljes kötet után talán annyi mindenképpen elmondható általánosságban, hogy Szabó T. Anna lírája egy első sorban önmagáért, ám nem kizárólag önmagában működő költészet. A tágan értelmezhető kötetcímek lehetőséget nyújtanak a különböző értelmezési tartományokba való be-betekintésre, amely tartományokat az első két kötet [*A madárlépte hó*, 1995; *Nhézkedés*, 1998] még cikluscímek nélkül, az ezt követők viszont már azokra felosztva mutatják meg. [A 2002-es *Fény* esetében például a fotókészítés folyamatának egy-egy technikai részletéhez köthető cikluscímekre osztódik a kötet: *Autofókusz*, *Sötétkamra*, *Előhívás*]. A cikluscímek használata kifejezetten jól tesz ennek a költészetnek, hiszen az olvasó így fokozatosan, kvázi igazodási pontok szerint haladva kerülhet egyre mélyebben a versek bűvkörébe. Hiszen a költészet leglényege mégiscsak maga a vers.

Utóbbi megállapítás talán magától értetődőnek hathat, a kritikus olvasónak azonban nem árt, ha időnként figyelmezteti magát erre az alapvetésre. Ellenkező esetben ugyanis könnyen leragadhat a címadás néhány felszíni jellegzetességéből fakadó – helyenként már-már modorossággal vádolható – megoldásnál. Ezek egyike például a kötetcímek viszonylagos nyelvtani sematikussága. Szabó T. Anna kétféle kötetcímet

részesít előnyben: az egyszavasakat [*Nehézkedés, Fény, Elhagy, Villany, Ár*], illetve a melléknév+főnév felosztásúakat [*A madárlépte hó, Rögzített mozgás, Kerített tér*]. Ebből a szempontból a gyűjteményes kötet új verseit tartalmazó *Eső napja* formulája kifejezetten újdonságnak számít. Egy másik ilyen felszíni védjegy, hogy a kötetcímek tág értelmezhetősége az azokat rögtön értelmező alcímekben igazolódik, az alapvetően tárgyias hangvételtől fakadóan helyenként már-már fájdalmasan profán gördülékenységgel. Ott van például a *Forgalom* című ciklus a *Rögzített mozgás* kötetben: a címek, illetve a költészet alapvetően írásos jellegének hármass viszonyrendszerében teljesen logikus, hogy egy verseskötetben megjelenített forgalom nem más, mint rögzített mozgás. Vagyis a cím szavai egyben olyan címszavakat is jelölnek, amelyek már önmagukban rengeteget sugallnak ezeknek a verseknek a milyenségéről – Szabó T. Anna esetében pedig elsősorban a tárgyias líra felé mutatnak.

Ezen keresztül kellene tehát eljutni a versig, vagyis a költészet leglényegéig. Ahova elérve a tárgyias címekhez képest aztán olykor meglepő alanyisággal és intimitással találja szembe magát az olvasó. Noha a *madárlépte hó* versei még inkább a tárgyias minták és a költészeti előképek szerint haladnak, az ezt követő *Nehézkedés* darabjai már sokkal szenvedélyesebb mélységekbe vezetnek. „[N]em érintheted / a láthatókat. Hiszen egyesülsz / mindennel, amihez nyúlsz. Lángra kap, / átizzít, rögtön önmagába ránt”, szól a kötet *A szemről* című verse. A *Nehézkedés* fontos erénye, hogy miközben a tárgyias címeket az alanyiság felé mutató szenvedélyes sorokra bontja, a későbbi kötetek – helyenként túlzó – magabiztosságával ellentétben nemigen akar hinni semmiben a látott-érezelt világon túl. A *nők és Don Juan* című szerepjáték-kísérlet például nem több egy jól sikerült szerepjáték-kísérletnél, vagyis még nem érződik rajta az a fajta szerzői öntudat, amely aztán a későbbiekben egyre inkább a nagy nő témák egyik megverselőjévé tette Szabó T. Annát.

Na, nem mintha utóbbi pozícióval bármi probléma lenne, ám az már felvet kérdéseket, hogy mi történik akkor, amikor ez a felvállaltan női szerzői szerepkör találkozik a szerzőnek a főleg a keresztény kultúrkörből táplálkozó metafizikai fejtegetéseivel. A *Nehézkedés* kötetben a kettő még inkább egymástól függetlenül formálódik, noha a *Sár* és a *Humusz* című záró darabok már itt is felmutatják azt a tulajdonságot, ami a költészet metafizikai irányú törekvéseinek talán legjellemzőbbje: a determináltság alapú didaxist. „A vágy a teljesség ura, / a többi: élvezet. / Mert teljesült vágy nincs soha, / csak éhes képzelet.” A *Sár* első versszakában rögzítésre kerülnek azok az alapvető szempontok, amelyek aztán az [eddigi] életmű későbbi szakaszában olykor furcsán és rossz érzéssel csengenek ki az egyébként szenvedélyességet és vakmerőséget sem mellőző jobban sikerült darabok közül. Ezt az érzetet keltik például az eggyel későbbi, *Fény* című kötetben szereplő „Örök jelenidőben” esetében az „aki pont ezt az életet, / e szobát szabta rám” sorok. Noha a determináltság érzésével folytatott küzdelem fontos mozgatórugója Szabó T. metafizikai irányú alkotásainak, a társadalmi hatás szempontjából semmiképpen sem szerencsés, amikor egy-egy vers úgy rögzíti az e küzdelemben való pillanatnyi alulmaradottságot, hogy mindeközben a női költészet fontos darabja lehet. A legnagyobb problémát ezen a vonalon a szülő–gyerek viszonyokról szóló versek egyike-másika jelenti a *Rögzített mozgás* és az *Elhagy* kötetekben, amikor is a versek lírai énje a gyermeki szabadságot a felnőtt szerepbe kényszerülő szülő küzdelmeivel hasonlítja össze. Ezt egyébként

rendszerint a versek végén teszi, mintegy elütve ezzel az addig uralkodó felszabadságot: „...az én időm áll: időtlenségének / sebes sodrával sosem versenyezhet.” [Gyermek], „Hogy megöregedtünk.” [A tanulság], „...csak bennem ülepedik az idő, / rossz homokóra, vizes és nehéz.” [Mágia] A probléma ezekkel a megoldásokkal az, hogy didaktikus formájukból fakadólag nemhogy nem generálják az olvasóban a kérdést, hogy létezhet-e másfajta tapasztalat ugyanezekkel a témákkal kapcsolatban, de egyenesen nehezítik is, hogy ezt fel lehessen tenni. A didaxis tudniillik hatalmi eszköz is, amelyet a hatalom gyakorlója adott esetben kifejezetten a további [kínos] kérdések elkerülésére használnak, ezzel a hamis büntudat érzését kialakítva azokban, akik kételkednének. Márpedig – és ezen a ponton engedtessek meg egy kis kritikai didaxis – a versek nem hatalmi alapú elhallgattatásra valók. És amennyire fontos az, hogy e kritikai didaxis ellenében is lehessen érvelni, éppen annyira fontos az is, hogy lehessen beszélni arról, hogy mi a vágy, vagy hogy milyen szülőnek lenni azon kívül, amilyennek a szerző leírja. [Mindez természetesen nem a szerző, hanem az általa alkalmazott didaxis ellenében szól].

Annál is inkább, mert a Szabó T.-életmű egy részében maga a szerző is mintha párbeszédet folytatna ezzel a didaxissal, ha nem is feltétlenül élesen ellene fordulva, sokkal inkább egy másik oldalát megmutatva. Mert hiába a determináltság, ha a sötétség, az érzékiség vagy épp a vágyak ugyanennyire tartoznak a kedvelt szerzői témák közé. Ahogyan a már említett *Nehézkedés* versei nagyrészt ezekre épültek, úgy folytatja a sort a *Fény* című kötet középső ciklusa, a *Sötétkamra*, amelynek a szövegei helyenként kifejezetten pszichothrillerbe illő, a tudatalattit megpiszkáló megoldásokkal dolgoznak. A ciklus címadó verse éppen annyira hagy maga után izgalmas kérdéseket, mint például a *Barlang*, amely tulajdonképpen nem más, mint egy álomleírás. Ezt a sötét lendületet viszik tovább ugyanitt az *Éjjeli lomb*, a *Boszorkánydal* és a *Sámándal* című darabok is. [Ennél csak szomorúbb, hogy a kötet záró ciklusa, az *Előhívás* mennyire csak a szokásos didaxissal képes feloldani az itt remekül működő feszültséget]. A *Rögzített mozgás* kötet *Sötét* című ciklusa ugyancsak ezt az érzésvilágot vállalja fel, egy egészen súlyos hangulatú – éjszakában autózós, közben jazzt hallgatós – cikluscímadó verssel. A didaxis büntudatkeltő hatása és az ezzel szemben álló témák legfőbb csatateré azonban egyértelműen az *Elhagy* című 2006-os kötet. Ennek már a tematikájában is születés és halál találkoznak, így egyáltalán nem meglepő, hogy mintegy mellékesen a fent említett csatát is szépen megvívja. Hiszen egyrészt itt vannak didaktikus oldalról a már említett szülő–gyerek versek, másrészt viszont ugyanezek között található az a darab is, amely – egyébként a már szintén említett korai költemény, a *Nők és Don Juan* szerepverses megoldásával – fantasztikus erővel oldja fel a didaxis keltette feszültséget. Ez a *Hangok a várakozásban* című mű, amelyben a terhesség különböző szakaszai vegyülnek bibliai figurák gondolataival, végül pedig a maga szent profanításával győzedelmeskedik az új élet. És ne feledkezzünk meg az *Azt mondjuk: tűz* és a *Forró vibrálás* ciklusokról sem, amelyekben ott sorakoznak az életmű legérzékibb, legerotikusabb darabjai.

Ami ezt követően történik a Szabó T.-lírában, már kevésbé hat vakmerőnek, sokkal inkább jellemző rá a nyelvi-formai játékosság. A *Villany* című 2010-es kötet első két ciklusában, az *Ördögtrillában* és a *Pordalban* is megjelenik ez a késztetés, noha utóbbi dalszerű megoldásai már kissé önismétlően emlékeztetnek a már em-

lített *Fény* kötet középső ciklusának helyenként dalszerű megoldásaira. Előzmény és következmény nélküli, ennél fogva igazi ritkaság az egyébként főleg karácsonyi verseket tartalmazó *Csoda* ciklus első verse, a *Hát szevasz haver, mondtá a kalóz és*. Ez a gyermeki és a felnőtt világot ezúttal didaxis nélkül, sokkal inkább a játékoság eszközeivel képes ütköztetni. A játékoság felől újraépítkező versvilág aztán a szó szoros értelmében válik kerített térré az azonos című 2014-es kötetben. Talán itt működik a leggördülékenyebben az a korábban említett szerkezeti késztetés, amely a tágan értelmezhető kötetcímen és az iránymutató cikluscímeken keresztül vezet a konkrét versek tapasztalatához. [Persze könnyű ez abban az esetben, amikor egy kötetnek nemcsak az eszköztára, de a tartalmi törekvései is strukturális kérdések felé vezetnek. Szerencsés találkozás.] Aztán egy újabb váltás következményeként a strukturális kíváncsiságot ismét a szó szoros értelmében mossa el az *Ár* című 2018-as kötet, amelynek érzelmi-fiziológiai alapú címadó szimbólumrendszerével elsőre nem is igazán lehet mit kezdeni. Az azóta keletkezett új versek az *Eső napja* címmel kerültek a mostani válogatáskötetbe, amely cím a megszokott rugalmassággal illeszkedik az eddig ismert versvilághoz. Tulajdonképpen még azzal is illeszkedik, hogy nyelvi struktúrájában eltér a korábbi címadási technikáktól, hiszen a párbeszéd, mint ennek a költészetnek a kötelező eleme, éppen ezáltal van jelen.

A vers mint olyan továbbra is működik tehát ebben a rendszerben, épp csak az utat érdemes megtalálni hozzá. Ez pedig éppen annyira múlik a szerző, ahogyan az olvasó törekvésén is. Mert hiába tűnik a vers egycsatornájú kommunikációnak, Szabó T. Anna versvilága éppen azoktól a párbeszédektől tud tágulni, amelyek bárkik között létrejöhetnek. [*Magvető*]

STERMECZKY ZSOLT GÁBOR

• • • • •

Felelős kiadó: IMRE LÁSZLÓ

Kiadja az Alföld Alapítvány megbízásából az Alföld szerkesztősége

Grafikai terv, layout: Alkotópont Grafikai Műhely Kft.

Szedés, tördelés: Alföld szerkesztősége

Nyomás: Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen

Felelős vezető: György Géza elnök-vezérigazgató

Index: 25 901 ISSN: 0401—3174

Szerkesztőség és kiadóhivatal: 4024 Debrecen, Piac u. 68. E-mail: alfoldfolyoirat@gmail.com — Postafiók száma: 4001 Debrecen 144. — Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág. Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján, Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál [Bp., VIII. ker. Orczy tér 1. tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp., 1900]. További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu — Évi előfizetés 10800 Ft, félévi 5400 Ft. — Befizetéskor minden esetben kérjük feltüntetni az *Alföld* irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat nevét.